

Tidligere i Tidsskriftet

Læge eller lege?

Tradisjonelt er sykerollen knyttet til passivitet og tålmodighet – så heter det da også *patient* på engelsk. Men også i beskrivelsen av legekunstens utøvere har det vært endringer, både i ordets betydning og i hvilke grammatikalske regler man har vært underlagt. Slik speiles standens status – historisk, kulturelt og i de samtidige samfunnsforhold.

Når distinksjonen «cure/care» blir brakt på banen, plasserer dagens sykepleiere først og fremst sin yrkesgruppe i sistnevnte tradisjon. Selv om det bare er en vokal som skiller, har også begrepsparet lege – læge vært diskutert i Tidsskriftets spalter. Blant annet grep Karel Danek til pennen for 40 år siden. Med en strofe fra Håvamål som innledning (se faksimile), var det viktig for ham å legge frem «noen semantiske og linguistiske bemerkninger»:

«Det er bemerkelsesverdig at et sentralt problem, nemlig språkets, resp. det individuelle ords betydning, nylig er blitt aksentuert på nesten alle områder, i alle grener og skoler av den moderne filosofi, vitenskap og skjønnlitteratur. Dette gjør seg fremfor alt gjeldende i semantikken og i den logiske positivismen, men slik forskning finner også sted i den dialektiske materialismen [...], i eksistensialismen [...], i neotomismen [...] osv. Blant spesielle vitenskapelige fag er det ikke bare logikk, semasiologi og linguistikk som søker å forklare så mye som mulig om ordets funksjon, men også informasjons- og kommunikasjonsteori, fysiologi av den høyere nervevirksomhet – det såkalte «andre signalsystemet» – osv.

Interessen for terminologiske og leksikologiske spørsmål vokser også i selve medisinen. [...] Tross alt dette hadde jeg hittil ikke funnet et eneste arbeid som dreier seg om lægevitenskapens sentrale begrep i litteraturen; nemlig selve begrepet «læge». Dog er det nettopp her vi kan oppdage meget interessante linguistiske og semantiske sammenhenger – som dessuten kan ha visse følger, blant annet også i medisinsk deontologi (pliktlære, red. ann.) og etikk, og som har stor betydning fra medisinsk-historisk synspunkt.»

I sin etymologiske drøfting fra 1963, ønsket Karel først å gjøre rede for ord som er avledet fra forskjellige ordstammer og har meningen «læge»:

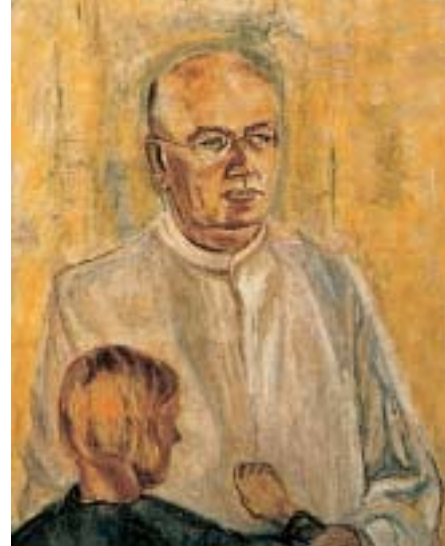
«I våre dagers terminologi spiller det greske substantivet «*iatros*», av verbet

«*iaomai*» – å forbedre, behandle, helbrede, en stor rolle; det er ikke bare slike spesielle termer som «*pediatri*», «*fysiatri*», «*iatrogeni*» osv. som har oppstått derav, men også det tyske (nederlandske og lettiske) uttrykk «*Artz*» (*iatros* – *iater* – *archiater* – *arz-at*, *arzat* – *arzet* – *artz*). Hva det latinske «*medicus*» angår, synes sammenhengen med «*medius*» å være klar («*mederi*»: Behandle, hjelpe, finne middel mot...: f.eks. «*ars medendi*» – lægekunst, «*medens*» – læge). [...]»

Det engelske uttrykk «*physician*» stammer fra det greske «*fysis*» – natur, altså står læge her for en som behandler sykdommer med naturlige, realistiske midler. «*Doctor*» betyr som kjent, «*lærer*»; og ennå i dag, kanskje mer i dag enn før, kan man finne noen mening i ordets opprinnelige betydning. Det er praktisk talt umulig å behandle sykdommer uten å belære pasienten om diétiske forskrifter, om sykdommens eller selve behandlingens risikoer, osv.»

Forfatteren forteller at den opprinnelige, magiske betydningen av ordet «læge» er beholdt i enkelte språk. Blant annet stammer den russiske betegnelsen fra det gammelslaviske ordet «vr», som betyr «hviske, antyde, besverge». Om ord som har identisk stamme med – og mening som begrepet og uttrykket «læge» – anfører han:

«Det mest arkaiske ord av dette slag synes å være det gammelkeltiske «*legib*», hvorav det moderne, irske uttrykk «*diaigh*» = læge, og «*leigheas*» = cure, behandling, er utviklet. [...] I det gammelengelske språk eksisterte substantivet «*laece*» (læge), hvorav det nyere uttrykk «*leech*» = «*physician*» ennå i dag benyttet i arkaisk og magisk betydning. Substantivet «*leech*» = igle, synes å være oppstått på grunn av homonymiserende assimilasjon. Mest fremtredende er dog stammen «*lek*» (leg) i moderne skandinaviske og slaviske språk; det finnes blant annet en interessant fonetisk likhet og semantisk identitet mellom det svenske ord «*läkare*» og det slovakiske, jugoslaviske og bulgarske ord «*lekar*» (tsjekkisk «*lékar*»). I russisk hadde substantivet «*lekar*» – i Middelalderen også «*lečec*» – en arkaisk betydning; hunkjønns-substantivet heter «*lekarka*» og betyr «heks: Kvinne som praktiserer besvergelse.»»

På folkemunne har «*doktor*» vært den mest brukte betegnelsen, især i forrige århundre. Henrik Sørensen: Peter Nicolay Bull, 1929 © Henrik Sørensen/BONO 2003. Foto Øivind Larsen

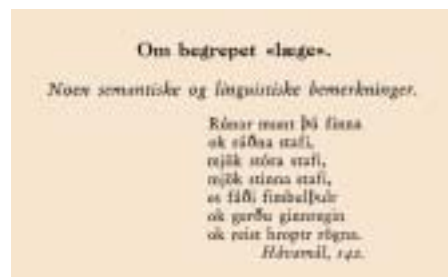
Karel gjør også greie for «ord av lignende ordlyd, men med forskjellig betydning»:

«Hverken i sanskrit, i den romanske gruppen eller i det greske språk finner vi ord med samme stamme og mening. Dog finnes det her en rekke fonetisk like ord med forskjellige betydninger, og døren åpner seg vidt for spekulasjoner om deres mulige utviklingssammenheng med begrepet «*læge*».»

Forfatteren underbygger nok en gang sitt resonnement med en rekke eksempler. Og etter oversikten over indoeuropeiske ord som henger sammen med uttrykket og begrepet «læge», sammenfatter han at følgende betydninger er representert:

«1. Læge som naturkjenner, behandler sykdommer med realistiske (naturlige) midler [...]. 2. Læge som overordnet, autoritær, «*magisk*» person, en som behandler sykdommer med suggestive og psykoterapeutiske prosedyrer [...]. 3. Læge som lærer (doktor; lego = si sannhet). 4. Læge som spekulativ og teoretisk forsker, filosof, sannhetssøker (lego = si sannhet; logos = sannhet). 5. Læge som praktisk læge, helbredende læge (kliniker; ligheliaigh?; medeor; iaomai). 6. Læge som viktig samfunnsmedlem og helsevesenets lovgiver og organisator (lex – læge?; *archiater* – *Artz*, lego – befale.

Kanskje er det ikke helt uten interesse å tenke litt på alt dette som kan skjule seg i det enkle ord av urgammel opprinnelse som

I 1963 gjengav den tsjekkiske legen Karel Danek en av de 164 strofene fra «den høyes tale». Faksimile

vi hverdagslig benytter om oss selv og vår virksomhet. Dessuten er det en ikke liten trøst å se at tross alt som splitter vår verden, hviler våre kulturtradisjoner og tenkemåter på felles grunn. Det finnes et slags broderskap som våre språk vitner om.»

I 1965, to år senere, var det Finn Myrvang (f. 1937) som skrev korrespondanseinnlegg. Allmennlegen var på det tidspunkt stasjonert i Sjøvegan:

«Betegnelsen for utøvere av lægekunst er ett av de ord som har vært underlagt rettskrivningsendringer. Konservativt riksmål har alltid hatt skrivemåten *læge*, men etter gjeldende rettskrivning heter det *lege*. I nynorsk er formen nå sidestilt med *lækjar*, med tilsvarende verb *lækja* (eller *lækje*). Antagelig har progressive nynorskfolk lenge vært i en slags katepine med hensyn til formen «*lækjar*» kontra «*lege*».

Forfatteren viser til en komité i studentmållaget, som i 1957 skulle vurdere forslag til ny rettskriving. Komiteen, med blant annet Per Øivind Herads- tvedt som medlem, hadde uttalt:

«Forma «*dokter*» tykkjeste falle meir naturleg i nynorsk enn formene «*dyrlege*» og «*lege*» og «*lækjar*». Derimot er det heilt naturleg å bruke formene «*dyrlege*» og «*tannlege*». Vi meiner da at «*lege*» kan vere tillaten, men helst i samansatte ord.» – Om en sideform til verbet *lækja* heter det: «*Læka*» er etter vår meining ei fæl form som bør gå ut av skriftspråket.»

*For Myrvang var det maktpåliggende å trekke frem hvordan begrepsparet *lege* – *læge* hadde røtter i norrønt og i de øvrige nordeuropeiske språk. Det fikk konsekvenser, ikke bare for bokmålet eller for hvordan rettskrivningen burde være i nynorsk språkdrakt:*

«Landsmålsordet *lækjar*, til *lækja*, har i realiteten ingen historisk-litterær tradisjon. Det hette nemlig *læknari* i sen gammelnorsk, svarende til middel-høytysk *lachenære*: «*Einer, der durch zauberformeln heilt, zauberer*» [...] Gammelsvensk hadde også ordet *læki* for *læge*. Dette går liksom gammel-dansk *læke* tilbake på angelsaksisk *laece* [...].

[...] Laget til *laece* er angelsaksiske *laecedom*, som gjenspeiles i svensk *läkedom*, dansk *lægedom* (tidligere *læke-*) og norrønt *lækidómr*. – Til den norrøne verbum *lækna*, å *læge*, kommer *læknan*, *helbredelse* [...].»

Forfatteren presenterer sin historisk-etymologisk fremstilling, og konstaterer: «Yrkesbetegnelsens opprinnelse og nære forbindelse med det å si frem trylleformularer og magiske besvergelses må sies å være nokså tydelig.» Myrvang viser også til sin kollegas artikkel fra to år tidligere:

«Andre aspekter ved ordet «*læge*», særlig slike som fører utover den nordeuropeiske språkkrets, er tidligere fortrinnsvis belyst av dr. Karel Danek (T norske Lægeforen. 1963, 9, 8279). Han er tsjekker, og behersker norsk etter studier i hjemlandet, enda han ikke har vært i Norge.

Fakta

Leger i og utenfor Den norske lægeforening

- Substantivet *lege* er definert som en «person med medisinsk embetseksamen som har fått offentlig løyve til å behandle sykdommer». Betegnelsen kan brukes i sammensatte ord (dyrlege, tannlege), når det gjelder «person med liknande utdanning og arbeid som ein *lækjar*». I nynorsk kan *dokter* – i begge målformer *doktor* – brukes som synonym, da om «person som har fått doktorgraden etter doktordisputas el. som heidersutmerking.»
- Verbet å *lege* er definert som å «gjøre frisk, helbrede»/«gjøre god att av sjukdom el. skade, gjere frisk, heile». I bokmål er det valgfritt å bruke *legat* – *legte* i fortidsbøying, mens i nynorsk er å *lækja* eneform og bøyes *lækjer* – *lækte* – *lækt*.
- Dagens rettskrivningsregler er fra 1959; for bokmåls vedkommende var det også en revisjon i 1981. Rettskrivningen erstattet regelverket fra 1938 hvor de samnorske, valgfrie former dominerte. Eksempelvis var *lege* – *læge* – *læke* sidestilte former i bokmål, både når det gjaldt substantivet og verbet. Under forarbeidene til 1938-rettskrivningen var ett av argumentene mot å gjennomføre vokalen *e* at dobbeltbetydning kunne oppstå («overlegen var overlegen»). Ved rettskrivningsforandringen i 1959 ble imidlertid skrivemåten med *æ* fjernet, og hankønnsordet *lege* gjort til eneform i bokmål. I nynorsk ble skrivemåten *lege* tillatt som valgfri form, ved siden av den tradisjonelle formen *lækjar*. I nynorsk skulle verbet (*lækja* el. *lækje*) bare skrives med *æ* – slik det fremdeles er.
- Dersom Legeforeningen skal skifte navn, må lovene endres. Saken har vært diskutert en rekke ganger, blant annet i 1987 hvor landsstyret gjorde følgende vedtak: «Forslaget om å endre stavemåten på Den norske lægeforening – ved å bytte *Æ* ut med *E* – falt også ved denne anledning. Landsstyret vedtok imidlertid å stille de forskjellige avdelinger av Den norske lægeforening fritt med hensyn til spørsmålet om å bruke *Æ* eller *E* i ordet *legeforening* i denne sammenheng.»
- Siste gang landsstyret tok stilling til saken, var i 1993. Forslaget om endret stavemåte kom fra Møre og Romsdals legeforening. Gjennom ordinær saksforberedelse ble fylkesavdelinger, yrkes- og spesialforeninger bedt om å ta stilling til hvorvidt *æ* skulle erstattes av *e*. I saksfremlegget viste sentralstyret til den diskusjonen som hadde vært fem år tidligere: «De som støttet forslaget den gang syntes i det vesentligste å begrunne dette med at en burde vektlegge den alminnelige rettskrivningsregel, idet ordet *lege* inngår i egennavnet. Det ble også hevdet at det ville tjene praktiske hensyn. [...] De som gikk i mot forslaget syntes i det vesentligste å begrunne dette med at en burde bevare den historiske tradisjon som navnet har. Det ble også gjort gjeldende at Den norske lægeforening er et egennavn og som sådan er det irrelevant å gjøre henvisning til rettskrivningsreglene.» Sentralstyret gav ingen direkte anbefaling i sakens anledning, men landsstyret vedtok å forkaste endringsforslaget, mot 38 stemmer.
- Blant yrkesforeningene er det per i dag bare Alment praktiserende lægers forening som har beholdt *æ* i egennavnet. Sju av 19 fylkesavdelinger (Aust-Agder, Buskerud, Hedmark, Sør-Trøndelag, Telemark, Vestfold og Østfold) heter stadig lægeforening, mens det blant de drøyt 50 spesialforeningene kun finnes én: Eldre lægers forening.

Kilder:

Norsk språkråd, Den norske lægeforenings arkiv og www.legeforeningen.no

Av ikke ubetydelig interesse for nordmenn er at skrivemåten «*lege*» for *læge* ikke på noen måte kan sies å være *lege artis*, filosofisk betraktet. Det er neppe annet enn en tendens til fonetisk «*æ*-skrekk», særegen for Østlands- eller kanskje retttere sagt Oslo-området, som her gir seg et provinsielt og uheldig uttrykk i norsk skriftspråk.»

Appellen synes klar fra allmennpraktikeren som senere ble lærer i grunn- og videregående skole, og hadde tillitsvern i målbevegelsen (1):

«Skulle det absolutt gjøres noe ved den opprinnelige danske skrivemåten *læge*, måtte det være langt mer naturlig å ta hensyn til den norske tendens til ustemte for stemte konsonanter, desto mer siden uttalen *læke* for *læge* er et kjent fenomen i flere norske dialekter.

Angloamerikansk medisinsk terminologi kommer i en ikke særlig fjern fremtid sann-

synlig til å innta latinens plass som lærefag-språk. På dette område synes norsk medisinsk «hverdags»-terminologi å være kommet ganske langt. Det virker da ytterst inkonsekvent at de samtidig, med yrkesbetegnelsen «*lege*» for *læge*, ikke bare distanserer seg fra ordets angelsaksiske opprinnelse, men også fra den skrivemåte som er gjennomført i de øvrige fem nordiske språk: dansk *læge*, svensk *läkare*, finsk *lääkäri*, islandsk *læknir* og færøysk *læknir*. Litt østlig orientering kan sikkert ikke skade – men det er unektelig en fattig trøst at det i norsk er valgt en skrivemåte som mer stiller oss på linje med gotisk og gammelslavisk!»

Litteratur

1. Larsen Ø, red. Norges leger. Oslo: Den norske lægeforening, 1996.